

терная для древнерусского языка лабиализация гласного [э] в начальном слоге [jэ], утратившем [j], результатом которой является преобразование этого гласного в [о]. **Третья лабиализация** – характерная для древнерусского языка лабиализация гласного [э] после мягкого согласного и [j] перед твердым согласным, результатом которой является преобразование этого гласного в [о].

Источники и литература

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М., 1969. – 608 с.
2. Борковский В.И., Кузнецов П.С. Историческая грамматика русского языка. – М., 1965. – 555 с.
3. Букатевиц Н.И., Савицкая С.А., Усачева Л.Я. Историческая грамматика русского языка. – Киев, 1974. – 309 с.
4. Булахов М.Г. Опыт исторического словаря русской лингвистической терминологии. В 5 т. Т. 2. Кавыка – Плюсквамперфект. – Минск, 2003. – 418 с.
5. Головин Б.Н. Роль терминологии в научном и учебном общении // Термин и слово. – Горький, 1979. – С. 14–24.
6. Горшкова К.В., Хабургаев Г.А. Историческая грамматика русского языка. – М., 1997. – 383 с.
7. Дибров А.А., Овчинникова В.С., Левчук В.И. Историческая грамматика русского языка. – Ростов–на–Дону, 1968. – 329 с.
8. Иванов В.В. Историческая грамматика русского языка. – М., 1990. – 400 с.
9. Иванов В.В. Историческая фонология русского языка. – М., 1968. – 358 с.
10. Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – 685 с.
11. Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов. – М., 1960. – 436 с.
12. Немченко В.Н. Основные понятия фонетики в терминах. – Н.Новгород, 1993. – 252 с.
13. Павлович А.И. Историческая грамматика русского языка. – Ч. 1. Введение и фонетика. – М., 1977. – 189 с.
14. Припадчев А.А. Историческая грамматика русского языка. – Воронеж, 1996. – 76 с.
15. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь–справочник лингвистических терминов. – М., 1976. – 543 с.
16. Собинникова В.И. Историческая грамматика русского языка. – Воронеж, 1984. – 296 с.
17. Черных П.Я. Историческая грамматика русского языка. – М., 1954. – 336 с.
18. Янович Е.И. Историческая грамматика русского языка. – Минск, 1986. – 319 с.

Штейнбук Ф.М.

АНТРОПОЛОГІЧНІСТЬ ТІЛЕСНОСТІ В ТЕКСТОВИХ СТРАТЕГІЯХ СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В КОНТЕКСТІ ВІДНОШЕННЯ ДО ВЛАСНОГО ТІЛА

На наше глибоке переконання, характер художньої творчості є пов'язаним не лише з духовною парадигмою – в не меншому ступеню він стосується й виміру тілесного, що за посередництвом механізму мімесису знаходить можливість реалізуватися через дискурсивні практики. І це, на наш погляд, є цілком закономірним та абсолютно неминучим, тому що на всіх етапах становлення тексту – як на рівні лінгвістичних вправ, так і в контексті перцепції – неодмінною центральною фігурою цих дискурсивних екзерсисів була, є і завжди залишатиметься людина з усім комплексом своїх антропологічних виявів.

Натомість, з іншого боку, враховуючи постмодерністський кшталт багатьох творів сучасної літератури, ми постаємо перед необхідністю звернутися до антропологічної складової літературних творів в аспекті проблематики тілесного міметизму. Адже важко не погодитися з думкою чи то К. Леві-Стросса, чи то Анре Мальро, яку наводить у своїй статті А. Я. Гуревич і відповідно до якої „двадцять перше століття буде століттям наук про людину, або її (людини) не буде взагалі” [6, с. 38]. А відтак **актуальність** теми даної статті визначається значимістю антропологічного виміру, який не викликає сумнівів, якщо йдеться про гуманітарні науки ХХІ століття взагалі і про літературознавство зокрема.

Втім, **метою** цієї статті є спроба з'ясування залежності особливостей текстових стратегій сучасної літератури від антропологічного характеру тілесності в контексті відношення до власного тіла.

Отже, передусім слід ствердити, що проблема людини в антропологічному вимірі постала не лише в останній період у зв'язку із черговою цивілізаційною кризою. Так, ще „у давній китайській, індійській, грецькій філософії людина розглядається як частка космосу – певного єдиного понадчасового світопорядку, як мікрокосм – відображення й символ Всесвіту, макрокосму” [14, с. 18]. При цьому варто зауважити, що макрокосм, „своєю чергою, мисли[в]ся антропоморфно – як живий одухотворений організм” [там само]. Наприклад, в „Упанішадах” бачимо виразну аналогію між людським організмом та макрокосмом, тут знаходимо послідовну взаємовідповідність елементів світу й тілесних органів та органів людського відчуття” [там само].

Не менше, а ще більше уваги приділяється даній проблематиці в сучасній філософії та літературознавстві [див. про це, наприклад: 3; 11; 5; 4; 7]. Однак докладний аналіз розвитку ідей філософської антропології не входить у перелік наших завдань, а тому ми перервемося на цьому, ствердивши лише, слідом за Петером Слотердайком, що „зараз загальником філософської антропології” є наступна позиція: „людина, якою вона є, живе „неприродно”. Те, чим для неї була природа, „втрачено”, „перекручено” й „деформовано” цивілізацією. Людина в жодному разі не перебуває в „центрі свого єства”, натомість стоїть поряд із собою як інший,

тобто поряд із тим, ким вона була „дійсно” або може бути” [13, с. 67].

Ми в принципі погоджуємося із таким розумінням суті сучасної людини. Але вважаємо, що є все ж таки одне „місце” де людина може, принаймні, одночасно не тільки стояти поряд із собою, а й жити природно, либонь, й перебувати в „центрі свого ества”. Це „місце” зветься літературою, хоча остання стає цим „сакраментальним” „місцем” тільки за умови, що вона повинна вмщувати вияви подвійної природи людини – природи, в тому числі, й тілесної.

Так, російський мисленник Валерій Подорога, розмірковуючи про образ тіла як про філософську категорію, зазначає, що можна виділити „три базових обмеження тілесного образу”: відношення до себе (до власного тіла), до тіла Іншого та до тіл Природи”, проте, на відміну від інших тіл, „власне тіло можна окреслити як найбільш близький, найближчий із найближчих образів, яким є сповненим живий світ навколо нас”, а, отже, „відношення до Себе (до власного тіла) можна визнати первинним, тобто таким, що орієнтує нас по відношенню до всіх інших феноменальних та матеріальних горизонтів” [12, с. 38].

Звичайно, відношення до себе може виявлятися по-різному. М. Фуко, наприклад, дану проблематику розглянув у цілій низці праць, які він присвятив генеалогії етики та аналізу найрізноманітніших „технік себе” в давнину, в Середні віки та в Новий час. Одну з цих робіт, в яких Фуко піддав аналізу, зокрема, „техніки себе” в античному світі, він закінчив висновком про те, що „з часом, коли мистецтво життя та турбота про себе стають все більш витонченими, в їхніх межах формулюються деякі вимоги. <...> В рамках згаданих типів моралі встановлюються зовсім інші модальності відношення до себе: опис етичної субстанції в термінах конечності, гріхопадіння та зла; вид залежності у формі підкорення загальному закону, що водночас втілює в собі волю особистого бога; тип праці над собою, який зобов’язує і до тлумачення душі, і до герменевтики бажань, що очищує; нарешті, різновиди етичного ідеалу, який тяжіє до самозречення” [17, с. 258–259].

Інакше кажучи, культурні пропозиції, в певному сенсі, починаються із тілесних практик, які все більше і більше визначають спосіб функціонування людини у світі, що додатково ускладнюється також соціальними чинниками.

Ми припускаємо, що життя людини, яка поступово звільняється від фатальної необхідності діяти виключно у згоді зі своїми вродженими інстинктами, перетворюється на повсякчасне намагання екстраполювати енергію цих інстинктів на інші, віддалені від біологічної вкоріненості форми діяльності, серед яких поряд із „техніками себе”, про що пише Фуко і що є пов’язаним із суто тілесними виявами, виникають, на перший погляд, такі нібито духовні вияви, як, наприклад, музика, архітектура чи література.

В цьому контексті набуває дещо іншого, а тому більш глибинного змісту фактично абстрактна, а тому не дуже зрозуміла ідея Арістотеля щодо так званого катарсису. Адже первісний зміст даного терміну означає „очищення”, що відсилає знову ж таки до тілесних практик, зрештою, так само, як і інший термін за авторством шойно згаданого давньогрецького філософа, якому належить честь освячення ще одного і суперечливого, і не зовсім наукового терміну, а саме – „наслідування”, тобто „мімесису”.

А відтак, виходячи із вищенаведених міркувань, можна зробити висновок про те, що діяльність людини з антропологічної точки зору так чи інакше є у певний спосіб пов’язаною із її, людини, тілесною природою. На наш погляд, не становить винятку із цього правила і література – зокрема, й текстові стратегії аналізованої нами постмодерністської літератури.

Розглянемо із зазначеної вище точки зору тексти романів, що ми обрали їх за об’єкт нашого дослідження, та почнемо із самого початку, тобто із назв даних творів. У концентрованому вигляді це виглядає наступним чином: „Дванадцять обручів” Ю. Андруховича, „Польові дослідження з українського сексу” О. Забужко, „Сталінка” О. Ульяненко, „Озерний вітер” Ю. Покальчука, „Мифогенная любовь каст” С. Ануфрієва та П. Пепперштейна, „Русское стаккато – британской матери”, „Сорок лет Чанчжоз” та „Последний сон разума” Дм. Липскерова, „Андеграунд, или Герой нашего времени” В. Маканіна, „Чапаев и Пустота” та „Generation „П” В. Пелевіна, „Замыслил я побег...” Ю. Полякова, „Лёд” та „Голубое сало” В. Сорокіна, „Казус Кукоцкого” Л. Улицької, „S@motność w Sieci” Я. Вишневецького, „Odlot dzikich gęsi” Т. Зубіньського, „Widmokrag” В. Кучока, „Бессмертие” та „Невыносимая лёгкость бытия” М. Кундери, „Последняя любовь в Константинополе: Пособие по гаданию” та „Внутренняя сторона ветра (Роман о Геро и Леандре)” М. Павича.

Отож в антропологічному контексті жодна із цих назв не може бути інтерпретованою поза людським досвідом. Відмінність полягає лише в тому, що більшість назв є пов’язаною із людиною та її буттям безпосередньо. Натомість менша частина цих назв має до людської екзистенції опосередковане відношення.

Саме так, наприклад, корелюють зі світом людини назви романів Ю. Андруховича „Дванадцять обручів”, Ю. Покальчука „Озерний вітер”, В. Сорокіна „Лёд” та „Голубое сало”, Т. Зубіньського „Odlot dzikich gęsi” та В. Кучока „Widmokrag”. Але навіть за таких умов ми можемо ствердити, що ані „дванадцять обручів”, ані „лёд”, ані „widmokrag”, ані будь-що інше не могло б себе чи то усвідомити, чи то артикулювати – це наслідок рефлексії людської істоти, і ніхто, крім неї, не зміг би у такий – мовний, літературний, врешті-решт, дискурсивний – спосіб себе репрезентувати.

Натомість, з іншого боку, в жодному із цих романів не йдеться власне ані про „озерний вітер”, ані про „лёд”, ані про „widmokrag” тощо, хоча, звісно, і про них також. Зрештою, не йдеться в цих романах і власне ані про „сталінку”, ані про „польові дослідження з українського сексу”, ані навіть про „мифогенну любов каст” чи будь-що інше, крім людини, в тому числі і в аспекті її відношення до себе. Скажемо більше, йдеться передусім про тілесне буття людської істоти, яке й становить основу будь-якого із перелічених вище творів і яке за допомогою механізму мімесису репрезентується в дискурсивних практиках аналізованих творів.

Так, в „Дванадцятьох обручах” Ю. Андруховича послідовно описуються життєві перипетії головних та другорядних героїв роману, кожен з яких виявляє себе, між іншим, і через свої тілесні проблеми. Власне кажучи, сюжет роману можна було б, далєбї, інтерпретувати як класичну колізію ще одного банального „трикутника”. Адже історія Артура Пепа, Роми Воронич та Карла–Йозефа Цумбруннена, є історією чоловіка, його дружини та її коханця, що намагаються визначити, так би мовити, своє місце по відношенню один до одного. Що ж до фіналу твору, то він лише доводить рацію саме такого розуміння роману, оскільки коханець гине, а чоловік, переживши серцевий напад („коронарний спазм” [2, с. 290]) на межі клінічної смерті, спромігся разом із дружиною відновити сакраментальний союз.

На цьому загальному тлі розігруються не менш банальні, – хоч, щоправда, позбавлені трагічного пафосу, – та мізерні, – але як же важливі для їхніх безпосередніх учасників, – історії, як–от, наприклад, історія втрати Коломесею, пасербицею Артура Пепа та донькою пані Роми, цнотливості.

Прикметним є також і те, що наявна в романі вставна новела про Богдана–Ігоря Антонича містить в собі головним чином тілесну колізію, бо одним із основних ідейних змістів цієї новели є спроба заперечити глянцево–хрестоматійну силуетку талановитого українського поета, запропонувавши на місце цього, пропахлого нафтаїном образу, образ іншого, справжнього Антонича – Антонича, „слідів присутності” якого „варто шукати <...> в <...> нелегальному нічному клубі, де Бодлер обкурюється опіумом, Георгіє галюцинує прекрасними юнаками, Рембо виблювує власну передчасність, Тракль вдихає з бинта запаморочливо–терпкий ефір...” [там само: 133] тощо. А самого Богдана–Ігоря треба шукати або у так званій „тети”, своєї „кількалітньої[ї] (1929 – 1933) коханк[и], нестримно[ї] в тілесних розвагах і кондитерських вигадах” [там само: 135], з якою він, за власними свідченнями, „вичоряв” таке, що й говорити годі, або в „захарашен[ій] штучними квітами комірчин[ї]” його останнього „захоплення <...> на ім’я Фанні” [там само: 148], куди він зайшов наприкінці червня 1937 року і де того дня „вони ретельно позачиняли всі вікна та двері”, роздяглися, він „відкрутив газові крани і вони лягли на ложе” [там само: 150], аби більше вже ніколи з нього не піднятися.

Не менш, а, може, ще й більш, так би мовити, тілесно вираженою є історія героїні роману О. Забужко „Польові дослідження з українського сексу”. Причому і дійсно, як неодноразово зазначали вчені та критика [див., наприклад: 1], в даному творі не йдеться власне про секс – чи то український, чи то американський (адже один із парадоксів цієї нетривіальної книги є те, що дослідниця українського сексу досліджує шуканий секс не серед поля широкого, а десь на „дикому Заході”, неподалік від краєвидів, сповнених суцільними преріями) – втім, про життя тіла, зокрема тіла жіночого, ми отримуємо доволі вичерпну інформацію.

Отже, спочатку ми дізнаємося про те, що тіло героїні ввижається їй в’язницею, якою вона мріє керувати, як справжній професіонал від пенітенціарної системи. Потім з’ясовується наявність надто цікавої властивості тіла – здатність до „клітинної пам’яті”. Далі – більше: героїня розпачливо бідкається щодо „ціє[ї] блядсько[ї] залежност[і]” (курс. О. З.), закладено[ї] в тіло”, і водночас натхненно свідчить про дивовижну можливість свого тіла відчувати „могутній тваринний заклик його тіла”, визнає невимовне відчуття „жал[ю] за власним, з дня на день марнованим тілом”, переконується сама і переконує нас в тому, що „це було гарне тіло, здорове, розумне й життєрадісне”, а проте, відчуваючи, як „в тілі, невідь–звідки вгніжджений розростався – страх”, „волочачи своє непослушне, нелюблене тіло вулицями чужого американського міста” та потерпаючи від „голодн[ої] тілесн[ої] уяв[и]” і „розтрушен[ого] по тілі лихоманково–нудотн[ого] дрозж[у]”, героїня Забужко чекає–недоочакається „об’яв[и] тілесної свободи” [9, с. 22, 23, 29, 31, 52, 53, 57, 74, 98, 140, 57].

Що ж до роману Олеся Ульяненка „Сталінка”, то слід зауважити, що відношення до власного тіла становить, у даному випадку, взагалі фундаментальні підвалини цього твору, в якому практично немає ані сюжету, ані навіть чітко вираженої теми – перед нами якийсь згусток натуралістичних образів та, сказати б, тілесно-насичених образно-мовних ескапад.

Герої роману є божевільними, або ж напівбожевільним, або „блатними”, або „напівблатними уркаганими”, існування яких зводиться здебільшого до того, аби „пи[ти], лига[ти]ся, пи[ти], лига[ти]ся” [15, с. 25] тощо. Ось, наприклад, як описується акт втрати однією з героїнь – Інки, що „підробляла у котів наводчицею” [там само: 65] – її незайманості. Дійство відбувається в обдертій ленінській кімнаті студентської „общаги” – „навпроти двох забитих сміттєпроводів”, що набувають, в певному сенсі, символічний зміст, оскільки „Інка так довго берегла себе для когось іншого” [там само: 66], але, врешті-решт, добровільно та цілком свідомо віддала себе в „лапи до цього наркоші” [там само: 66].

„Вона поскрипувала зубами, поруч, по сусідству, пихкав струменями од спеки, переливався, гудів смагдаво–зеленими мухами смітник; червона вода од помиїв, сукровиця з розмерзлої яловичини сягала кісточок <...> а Інка та Гліцерин хвицалися на перекошеному реманенті ленінської кімнати, вона – з натужною досадою, що зміючалася з очей <...> а тепер ось лускала плівкою; він – тупо борсався у жмені кісток та м’яса, що називалася Інкою...” [там само: 67]. І завершується це все гідним описаної сцени фіналом, про який свідчить те, що „заверещала Інка тварюкою” [там само: 67].

У зв’язку із цією більш, ніж виразною картиною, – а подібними до неї картинами є просякнутий весь роман, – варто зауважити, що буття всіх персонажів редукується практично до первісного стану, тобто до стану суто тілесного самоусвідомлення, за яким є можливим лише один варіант розвитку подій – цілковите зникнення тіла. Саме так і відбувається наприкінці роману з одним із головних героїв – Горіком Піскарьовим: внаслідок міліцейської погоні, „псюрня, ухопивши волю, спущена людьми, жадібно глитає, рве людське тіло” [там само: 105], тіло Горіка, і він гине. Натомість інший головний герой роману – Йона, перш,

ніж почути голос, який лине згори та кличе його в інший світ, перестає „впізна[вати] сво[є] тіл[о]” [там само: 106].

У цьому апофеозі тілесності є ще один доволі прикметний момент, на який необхідно звернути нашу увагу. Йдеться про те, що згадана вище редукція і дійсно призводить до суттєвих якісних змін у постатях носіїв аналізованих тілесних властивостей. Зокрема, для персонажів роману Ульяненка, що існують у світі гіпертрофованої тілесності, остання набуває такого тотального кшталту, особливостями якого є навіть чи не цілковита деградація статевих ознак. Та ж, наприклад, Інка є більше схожою на хлопчика, ніж на дівчину, що майже настирливо підкреслюється такими вимовними деталями, як „недорозвинені дитячі груди”, „гострі коліна” і, нарешті, „солоний чубчик хлопчика” [там само: 66–68].

В інших випадках амбівалентність статевої приналежності набуває, без перебільшення, якогось паталогічного штибу, як, скажімо, тоді, коли розповідається про старого „блатягу” Нікандрича, який „у місцевій шпани був за вчителя”, а втім, „поговорі снував між людьми” про те, що цей злодійський „авторитет”, „не одного хлопця звів” [там само: 53]. Принагідно слід вказати також на факт знищення тіла і в цьому випадку, оскільки Нікандрич був хворим на сифіліс, внаслідок чого його жертви-хлопчики не лише втрачали свою статево-гендерність, а й одночасно отримували вирок на поступове, однак неприродне та підступне знищення свого тіла.

Та одним з найбільш показових епізодів (а їх в романі Олеся Ульяненка, як ми вже зазначали, чимало), в якому яскраво дається взнаки означений феномен, є епізод, де описується, як зійшлися біля Голосіївського приміського озера дві злочинні „бригади” – Носача та Горіка-Вовка, і як „Вовк побив <...> бригаду” Носача, а „лоді довго топив їх у багні разом із дівками, до синього годував мулякою з дна, і все в присутності Нілки”, через яку, власне, і зчинився весь цей рейвах. Але найголовніше, що цим, так би мовити, „герцем” справа не обмежилася, бо після цього „браві вояки” Вовка „за зміну” пітушили Боцмана. А Нілка дивилася, – аж перехопило їй подих, мурашки по шкірі, по спині, – приємно і гидко робилося; вона заворожено дивилася на те дійство молодих самців, спливаючи од німої похоті...” [там само: 40].

Отож і в цьому випадку амбівалентність тілесних виявів, коли чоловіки перестають бути чоловіками, а жінки – жінками, призводить до втрати статевої ідентичності, або в термінах психоаналізу – повертає дорозлого суб’єкта до „ранньоінфантильної сексуальності”, тобто до „збоченої сексуальності” [див. про це докл.: 16, с. 349–356; а також: 10, с. 46–47]. Інакше кажучи, те, що в дитинстві має природний характер, у випадку з героями роману Ульяненка може бути інтерпретованим саме так, як ми це запропонували вище, тобто йдеться про те, що цих героїв подано, як таких, які репрезентують регрес тілесності до недиференційованої сексуальності, і далі, як наслідок, – до цілковитої самодеструкції.

Не суперечить такому погляду, принаймні, на сучасну постмодерністську літературу і один із засадничих принципів її розуміння, що його сформулювали Жиль Дельоз та Фелікс Гваттарі, – принцип, який стоїть на розломі ризоматичного кшталту літератури. Зокрема, нам здаються цілком доречними положення цих авторів про те, що „в різомі <...> семіотичні ланки будь-якої природи є пов’язаними із найрізноманітнішими способами кодування – із біологічними, політичними, економічними і т. ін.” [8, с. 17].

Натомість з цієї точки зору „містечтво імітує природу за допомогою процесів, які є йому притаманними і які з успіхом завершують те, що природа не може або вже більше не може зробити” [там само: 8]. А відтак, на думку Дельоза – Гваттарі, „існує непаралельна еволюція книги та світу, в рамках якої книга забезпечує детериторизацію світу при тому, що світ здійснює ретериторизацію книги, яка, в свою чергу, детериторизує себе в світі (якщо вона є на це здатною)” [там само: 29].

До цього слід лише додати, що, як вважають ці французькі мисленники, „для висловлювань так само, як і для бажань, питання ніколи не полягає в тому, аби редукувати несвідоме, а також і не в тому, аби його інтерпретувати, і навіть не в тому, аби змусити його означати. <...> Питання полягає лише в тому, аби продукувати несвідоме і разом з ним – нові висловлювання, інші бажання: різоматичне і є саме таким продукуванням” [там само: 47].

Підсумовуючи наведені вище ідеї Дельоза – Гваттарі, ми можемо, зокрема, ствердити, що літературний твір постає з людської природи, набуваючи при цьому своєрідний дискурсивний кшталт, але зберігаючи також, хоч і в трансформованому за допомогою механізму мимесису вигляді, нерозривний зв’язок із тілесним началом як на біологічному, так і, ширше, на антропологічному рівні. А все це, таким чином, відчутно впливає на формування відповідних текстових стратегій, як це було продемонстровано вище, за допомогою яких і постають ті чи інші художні твори.

Джерела та література

1. Агесва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму: Монографія. – К.: Факт, 2003. – 320 с.
2. Андрухович Ю. Дванадцять оброчів: Роман. – 2-е видання, виправлене та доповнене. – К.: Критика, 2004. – 336 с.
3. Бодрийяр Ж. В тени молчаливого большинства, или Конец социального. – М.: Институт философии РАН, 2000. – 326 с.
4. Вальверде К. Философская антропология. – М.: Наука; Флинта, 2000. – 426 с.
5. Головкин Б. А. Философская антропология. – К.: Либідь, 1997. – 418 с.
6. Гуревич А. Я. История в человеческом измерении (Размышления медиевиста) // Новое литературное обозрение. – 2005. – № 75 (5). – С. 38–63.
7. Дейвис Б. Вступ до філософії релігії. – К.: Либідь, 1996. – 372 с.
8. Делёз Ж., Гваттари Ф. Капитализм и шизофрения. Анти-Эдип. – М.: ИНИОН, 1990. – 428 с.

9. Забужко О. Польові дослідження з українського сексу: Роман. – Видання сьоме. – К.: Факт, 2004. – 176 с.
10. Зборовська Н. Психоаналіз і літературознавство: Посібник. – К.: Академвидав, 2003. – 392 с. – (Альма-матер).
11. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. – К.: Тандем, 2001. – 278 с.
12. Подорога В. А. Словарь аналитической антропологии // Логос. – 1999. – № 2. – С. 27–73.
13. Слотердайк П. Критика цинічного розуму / Пер. з нім. А. Богачова. – К.: Тандем, 2002. – 544 с.
14. Табачковський В. Предмет філософської антропології. Різновиди антропологічного пізнання. – В кн.: Філософія: Світ людини. Курс лекцій: Навч. посібник / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін. – К.: Либідь, 2004. – С. 15–38.
15. Ульяновко О. Сталінка / Ульяновко О. Сталінка; Дофін Сатани: Романи. – Харків: Фоліо, 2003. – 382 с. – (Література).
16. Фройд З. Вступ до психоаналізу. – К.: Основи, 1998. – 686 с.
17. Фуко М. История сексуальности–III: Забота о себе / Пер. с фр. Т. Н. Титовой и О. И. Хомы / Под общ. ред. А. Б. Мокроусова. – К.: Дух и литера; Грунт; М.: Рефл–бук, 1998. – 288 с.

Щеникова Е.В.

НАРУШЕНИЕ И ПОДДЕРЖАНИЕ ЛИТЕРАТУРНОЙ НОРМЫ ПРИ УПОТРЕБЛЕНИИ КОЛИЧЕСТВЕННЫХ И СОБИРАТЕЛЬНЫХ ЧИСЛИТЕЛЬНЫХ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ

(на материале российской прозы последней трети XX – начала XXI века)

Количественные и собирательные числительные (КЧ и СЧ) в современном русском языке употребляются в сходных грамматических и семантических условиях. Их варьирование во многом связано с действием литературной нормы, согласно которой СЧ в отличие от КЧ могут сочетаться лишь с ограниченным кругом слов.² Современная русская речь, однако, обнаруживает не очень частые, но достаточно регулярные отклонения от этой нормы, и особый интерес здесь, на наш взгляд, представляет вопрос о ее нарушении и поддержании при указании на количество лиц женского пола и взрослых животных.

Прежде всего, следует отметить, что сама норма в области употребления КЧ и СЧ разными исследователями понимается несколько по-разному и, таким образом, не имеет однозначной кодификации.³

Так, при нормативной характеристике сочетаний СЧ и КЧ с именами существительными используется два основных подхода. В одном случае акцент делается на собственно лингвистических признаках (например: СЧ не сочетаются/ не должны сочетаться с именами существительными женского рода), в другом – на экстралингвистических особенностях (например: СЧ не сочетаются/ не должны сочетаться с именами существительными, называющими женщин). Очевидно, что при наличии подобных формулировок невозможно однозначно ответить на ряд вопросов: допустимо ли использовать СЧ при указании на количество лиц женского пола, если эти лица обозначаются существительными мужского рода (в частности, именами существительными, называющими лиц по профессии: *инженер, врач*)? можно ли употреблять СЧ в сочетании с именами существительными женского рода (*особа, персона*) или, например, в сочетании с неодушевленными существительными, если в тексте эти слова являются наименованиями лиц мужского пола? и т.п. Для иллюстрации нормативных предписаний в справочной, учебной литературе используются только количественно–именные словосочетания с отношениями восполнения (*трое мальчиков, три девочки*; см. также [5, с. 575]). Таким образом, не совсем ясно, допустимо ли использование СЧ для указания на количество лиц женского пола в сочетаниях иных синтаксических типов: *трое из девочек, девочки (трое)* и т.п.

Кроме того почти не регламентируется употребление СЧ в сочетании с личными местоимениями и в так называемой изолированной позиции,⁴ а немногочисленные высказывания по этому поводу крайне про-

² В «Русской грамматике», в частности, норма определяется следующим образом. СЧ употребляются «1) С сущ. муж. и общ. р. – названиями лиц: *трое мальчиков, пятеро мужчин, четверо сирот* <...>. 2) С сущ. *дети* (ед. ч. ребенок), *ребята* (ед. ч. человек), *лица* ‘люди’, с названиями незрелых существ, а также с субстантивированными прилагательными и причастиями в форме мн. ч., называющими группу лиц: *четверо детей, трое людей, трое щенят*, <...> *пятеро неизвестных лиц*, <...> *четверо знакомых*. <...> 3) С личными местоимениями–существительными *мы, вы, они* <...>. 4) Из неодушвл. существительных собирательные числительные сочетаются только со словами *pluralia tantum* и, реже, с названиями парных предметов, не относящимися к разряду *pluralia tantum*: *двое суток*, <...> *двое лыж* ‘две пары лыж’ <...> [5: 575].

³ Известны даже попытки установления новой нормы в отношении сочетаний СЧ с отдельными группами слов. Так, некоторые лингвисты признают допустимым их использование с именами существительными женского рода (во всех ситуациях общения либо в рамках разговорно–бытового стиля) [6: 16; 4: 66].

⁴ Вне словосочетаний с именами существительными, субстантивированными словами и личными местоимениями (*Вошли двое*).